Опорний конспект · 2.9. Застарілі й нові слова (неологізми)

Українська мова · Підготовка до НМТ · Розділ 2. Лексикологія

1. Історизми проти архаїзмів

Активний запас — щоденні слова; **пасивний** — застарілі (вийшли) і неологізми (ввійшли).

Ознака	Історизми ist.	Архаїзми заст.
що зникло	**поняття, реалія**	**тільки слово**
відповідник	немає	є завжди
приклади	смерд · кріпак · панщина · гетьман · осавула · бунчук · волость · кунтуш · жупан · свитка · чумак	ланіти (щоки) · рамена (плечі) · перст (палець) · глас (голос) · ректи (говорити) · піїт (поет) · чадо (дитина)
міри — це історизми	аршин 0,711 м · сажень 2,134 м · верства 1,06 км · десятина 1,09 га	

Тест: **чи можна назвати те саме сучасним словом?** Так → архаїзм. Ні, бо речі немає → історизм. Мнемоніка: **І**сторизм — зникла **і**сторична річ; **А**рхаїзм — лише **а**йменування.

2. Типи архаїзмів · функції в тексті

Тип	Приклад
власне лексичний	рамена — плечі
лексико-словотвірний	щиросердий — щиросердний
лексико-фонетичний	піїт — поет · ірій — вирій
семантичний	живіт «життя» · город «місто» · язик «народ»

- **колорит** — «Чорна рада», «Маруся Чурай»;
- **урочистість** — «Псалми Давидові»: перст, глас;
- **іронія** — піїт, чадо, лицедій;
- **стилізація** — «Плач Ярославни»: «В Путивлі-*граді*… *зигзицею*».

3. Неологізми · два типи

Ознака	Загальномовні	Авторські (оказіоналізми)
хто вживає	усі, є в словниках	один автор в одному тексті
мета	назвати нове поняття	створити образ
приклади	смартфон · застосунок · дрон · вебінар · блогер · подкаст · стрімити · чатбот · коворкінг	сонцебризний · аркодужний · брунькоцвіт (П. Тичина) · дніпрокручі (М. Семенко) · всніжитися (М. Стельмах)

Прижилися: мрія, майбутнє (М. Старицький) · промінь (Леся Українка) · чинник (І. Франко) · світогляд (І. Нечуй-Левицький).

4. Тимчасовість неологізму · позначки

1. (1) виникло поняття — з’явилося слово;
2. (2) новизна стерлася: **телевізор, космонавт, метро**;
3. (3) зникла річ: **пейджер, дискета** — історизми.

Позначка	Значення
заст.	архаїзм: перст (заст., уроч.) «палець руки»
іст.	історизм: панщина, кунтуш, смерд

5. Пастки НМТ

- у рядку «всі — історизми» сховано архаїзм (**ланіти** серед смерд, панщина);
- **верства ≠ кілометр** — інша міра, отже історизм;
- у рядку «всі — неологізми» стоїть **телевізор, космонавт, метро**, а серед загальномовних — авторський **сонцебризний**;
- давнє запозичення (школа, папір) вважають неологізмом;
- не бачать семантичного архаїзму: *Київ-город* = «місто»; **дружина** «військо» — історизм, «жінка» — ні.